TÜRK COĞRAFYA KURUMU YAYIN NO: 11

EDİRNE
İLİNİN COĞRAFYASI

Editör
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK

TÜRK COĞRAFYA KURUMU YAYIN NO: 11

EDİRNE
İLİNİN COĞRAFYASI

Editör
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK

Grafik-Tasarım
Şinasi AKGÜN

Fotoğraflar
Ahmet ERTEK, Mehmet BAYARTAN,
Aylin YAMAN KOCADAĞLI, Merve ZAYIM

Yayıncı
Türk Coğrafya Kurumu

Basım Yeri
www.tck.org.tr (e-kitap)

Yayın Tarihi: Aralık 2022

İSBN: 978-975-6686-11-9
T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 63949

Türk Coğrafya Kurumu üyelerinden oluşan yazarların katkılarıyla hazırlanmıştır.

Bu kitapta yayınlanan yazı, fotoğraf, tablo ve şekillerin her hakkı saklı olup, Türk Coğrafya Kurumu'a aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Tamamı internetten indirilip izinsiz çoğaltılamaz. Fotokopi çekilemez.
Kitap içindeki bölümlerin sorumluluğu yazar/yazarlara aittir.

ÖNSÖZ

Demokratik ülkelerin yönetim biçimlerine bakıldığında genelde eyalet sistemi ya da vilayet sistemi ile yönetildikleri görülür. Ülkemizin Başkanlık Sistemi ve TBMM'de temsil olan milletvekilleri ile yönetildiği, vilayetler bazında ise valilikler tarafından idare edildikleri malumdur. Bu gerekçelerle kurumsal kimliğimizle biz coğrafyacılar, 2016 yılında başlattığımız iller (vilayetler) serisi projemizin üçüncüsü olan EDİRNE ile devam etmek istedik. Daha önce ayrı ayrı yaklaşık 300'er sayfalık "*Ordu İli Coğrafyası, 2018*" ve "*Nevşehir İli Coğrafyası, 2019*" kitaplarımızın katkıları gün geçtikçe daha iyi anlaşıldığı ve belirtilen o illere bilimsel katkılar sağlandığı kanısındayız.

Edirne, Osmanlı İmparatorluğuna 88 yıl başkentlik yapmış (1365-1453) altıncı şehri vasfını, 100 yıllık Cumhuriyetimizin halen "Serhat Şehri" ya da "Sınır Şehri" özelliğini ve ülkemizin Batıya açılan kapısı kimliğini üzerinde taşıyan önemli illerimizden birisidir. Kendine has coğrafyası ile her daim ülkemizin nadide şehirlerinden biri olmuş ve halen de olmaya devam etmektedir.

Mimar Sinan ve Selimiye Camisi, Kapıkule, Meriç, Tunca, Arda, Ergene nehirleri, Uzunköprü, Meriç ve Tunca köprüleri, Sarayiçi ve Kırkpınar Güreşleri, badem ezmesi ve kurabiyesi, tava ciğeri, İpsala pirinci denildiğinde ülkede yaşayan herkesin aklına hemen EDİRNE gelir. Çünkü aynı zamanda bir "marka vilayet"tir.

Bizler, 2022 yılının başlangıcında, ülkemizin farklı coğrafya bölümleri akademisyenleri ve öğretim elemanları olarak, bir araya gelerek Coğrafya Sistematiği içinde kendi ihtisas dallarımıza dayanarak "**EDİRNE İLİNİN COĞRAFYASI**" kitabını bölümler halinde yazmaya karar verdik. Diğer ilk iki kitapta her bir bölümü birer öğretim üyesi yazmayı üstlenirken, bu kez bazı maddeleri akademisyenliğe adım atacak genç öğretim elemanı arkadaşlarımızı da ekiplerimize kattık ve tecrübe kazanmalarını sağladık. Bu nedenle bazı bölümler bir yazarlı, bazıları ise iki oldu. 19 yazarın bilimsel birlikteliği içinde bu kitap ortaya çıkarıldı.

4 ana başlık ve bunların içinde toplamda 15 bölümden oluşan **EDİRNE İLİNİN COĞRAFYASI** kitabımızın bölüm başlıkları ve bölüm yazarları sırasıyla şöyledir**: I. BÖLÜM**: EDİRNE İLİNİN COĞRAFİ KONUMU ve FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ başlığı altında; (1) Türkiye'nin Siyasi Sınırları ve Uluslararası Sınır Değeri Açısından Edirne'nin Önemi, Dr. Ercan KAZEL ve Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN; (2) Edirne İlinin Konumu, Jeolojisi ve Jeomorfolojisi, Doç. Dr. Levent UNCU ve Dr. Öğr. Üyesi Ebubekir KARAKOCA; (3) Edirne İlinin Hidrografyası, Dr. Mustafa UTLU; (4) Edirne İlinin İklim Özellikleri, Arş. Gör. Onur HALİS ve Prof. Dr. Barbaros GÖNENÇGİL; (5) Edirne İlinin Biyocoğrafya Özellikleri, Prof. Dr. Nurten GÜNAL; (6) Edirne İlinin Doğal Afetleri, Dr. Mustafa UTLU ve Doç. Dr. T.Ahmet ERTEK; **II. BÖLÜM:** EDİRNE İLİNİN NÜFUS VE YERLEŞME ÖZELLİKLERİ başlığı altında; (7) Jeopolitik Açıdan Şehirler: Edirne Örneği, Doç. Dr. Kaan KAPAN; (8) Edirne İlinin Nüfus Özellikleri, Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN ve Dr. Hakan BOSTAN; (9) Edirne Şehri, Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN; **III. BÖLÜM:** EDİRNE İLİNİN EKONOMİK FAALİYETLERİ başlığı altında; (10) Edirne İlinin Arazi Kullanımı ve Ziraî Faaliyetler, Doç. Dr. Aylin YAMAN KOCADAĞLI; (11) Edirne İlinin Sanayi Faaliyetleri, Prof. Dr. Mesut DOĞAN ve İrem OLĞAÇ; (12) Edirne İlinin Ulaşım Coğrafyası Arş. Gör. Merve ZAYIM; (13) Edirne İlinin Turizm Coğrafyası, Öğr. Gör. Gülsen ERGİNAL; **IV. BÖLÜM:** EDİRNE İLİNİN KÜLTÜREL FAALİYETLERİ VE COĞRAFİ İŞARETLERİ; başlığı altında; (14) Seyyahların Kaleminden Edirne, Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN ve Arş. Gör. Faruk SARIUSTA ve son olarak (15) Edirne İlinin Kültürel Faaliyetleri ve Coğrafi İşaretleri, Arş. Gör. Meryem DOĞRUER'dir. Böyle coğrafi, tarihi ve kültürel zenginliklerle dolu bu şehre yaraşır bir şekilde, adı geçen bu zengin yazar kadrosu ciddi emek vermiştir. Titizlikle bölümlerini kaleme almışlardır. Kendilerine ciddi gayretlerinden dolayı ayrı ayrı teşekkür ederim.

Cumhuriyetimizin 100. Yılı kutlama çalışmalarına, bir yönüyle bizim katkımızın EDİRNE ile de taçlanmasını istedik. Galiba başardık da… Önümüzdeki yıllarda bunu mutlaka diğer iller takip edecektir. İllerimizin coğrafya kitaplarının yazımı devam edecektir. Tamamını bitirebilmek için daha yolun çok başındayız, bunu hepimiz iyi biliyoruz. Yorulmada tamamlama gayreti içinde olacağız. Aynı doygunlukta kitaplarımızı, 81 vilayete en kısa tamamlamak zannımca hepimizin hasletidir. Hatta gelecek yıl 2023'de kaleme alınması planlanan İstanbul, Ankara ve Bursa illeri, vd'leri serisinin de tamamlanmasıyla "BAŞKENTLERİMİZ COĞRAFYASI" kitapları serisi niçin ortaya konulmasın, yayımlanmasın?

Bir de neden kitabın editörlüğünü üstlendin? Sorusu akla gelebilir. Bu, öncelikle metin yazarı akademisyen arkadaşlarımın destekleri ve güvenleriyle oldu. Ayrıca Kasım 2021 ve Mayıs 2022 tarihlerinde Edirne'deki TRAKYA ÜNİVERSİTE'sinin kuruluşunun 40 yılı anısına yapılan mimarisi, tarihi, edebiyatı, kültürü, sanat tarihi, coğrafyasının ele alındığı EDİRNE ARAŞTIRMALARI SEMPOZYUM ve ÇALIŞTAYLARI'NA İstanbul Üniversitesi ve Trakya Üniversitesi rektörlükleri tarafından davet edilişimden ve burada birkaç coğrafyacı arkadaşımla birlikte Edirne Coğrafyası hakkındaki bilgi ve gözlemlerimizin aktarılmasından da kaynaklanmaktadır. Burada verdiğimiz bildiriler sonucunda Edirne İli Coğrafyası'nın topluca bir eserde bulunmadığı, var olanların güncellenmesi gerekliliğinden böyle bir kitabın yazılmasının gerekçesi ortaya çıktı. Edirne'de yapılan bilimsel toplantılardaki Coğrafya Oturumları'nda sunumlarıyla destek veren; ilkinde Doç. Dr. Musa ULUDAĞ'a ve ikincisinde Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN, Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN hocalara sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Kitabımızı dijital ortam için titizlikle hazırlayan ve ilk kitaplardaki gibi dizgisini yapan kıymetli dostumuz grafiker Şinasi AKGÜN'e çok teşekkürler. Sağolsun kısa sürede kitabımızı ortaya çıkarmak için bir orkestra şefi gibi çok ciddi emek harcadı.

Bu kez hepimiz e-kitap olsun, dijital ortamda internetten herkes EDİRNE İLİNİN COĞRAFYASI kitabımızı okusun istedik. Bu nedenle bu kitabın yayımlanmasının önerisini götürdüğümde; Türk Coğrafya Kurumu'nun kıymetli Yönetim Kurulu Üyeleri heyecanla ve tereddütsüz oybirliğiyle destek verdiler. Hepsine sonsuz teşekkür ederim. Çünkü bir il coğrafyası kitabımız daha internet ortamında yerini bulacak ve www.tck.org.tr isimli kurum internet sitesindeki Türk Coğrafya Kurumu Kitapları bölümünde yerini alacaktır. Bu nedenle mutluluğumuz bir kez daha EDİRNE adına sonsuzdur.

İyi okumalar. Sağlıkla kalın, hoşçakalın.

Editör
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK
Türk Coğrafya Kurumu Başkanı
31.12.2022, İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ III

BÖLÜM 01 EDİRNE İLİNİN COĞRAFİ KONUMU ve FİZİKİ COĞRAFYA ÖZELLİKLERİ

(1) Türkiye'nin Siyasi Sınırları ve Uluslararası Sınır Değeri Açısından Edirne'nin Önemi 1–22
Dr. Ercan KAZEL / *MEB, İstanbul İl Milli Eğitim Md.lüğü, ARGE*
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN / *İstanbul Üniversitesi*

(2) Edirne İlinin Konumu, Jeolojisi ve Jeomorfolojisi 23–46
Doç. Dr. Levent UNCU / *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi*
Dr. Öğrt. Üyesi Ebubekir KARAKOCA / *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi*

(3) Edirne İlinin Hidrografyası 47–64
Dr. Mustafa UTLU / *Bingöl Üniversitesi*

(4) Edirne İlinin İklim Özellikleri 65–82
Araş. Gör. Onur HALİS / *İstanbul Üniversitesi*
Prof.Dr. Barbaros GÖNENÇGİL / *İstanbul Üniversitesi*

(5) Edirne İlinin Biyocoğrafyası 82–102
Prof. Dr. Nurten GÜNAL / *Marmara Üniversitesi*

(6) Edirne İlinin Doğal Afetleri 103–116
Dr. Mustafa UTLU / *Bingöl Üniversitesi*
Doç. Dr. T. Ahmet ERTEK / *İstanbul Üniversitesi*

BÖLÜM 02 EDİRNE İLİNİN NÜFUS VE YERLEŞME ÖZELLİKLERİ

(7) Jeopolitik Açıdan Şehirler: Edirne Örneği 117–138
Doç. Dr. Kaan KAPAN / *İstanbul Üniversitesi*

(8) Edirne İlinin Nüfus Özellikleri 139–168
Prof. Dr. Özlem SERTKAYA DOĞAN / *İstanbul Üniversitesi*
Dr. Hakan BOSTAN / *İstanbul Üniversitesi*

(9) Edirne Şehri 169–190
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN / *İstanbul Üniversitesi*

BÖLÜM 03 EDİRNE İLİNİN EKONOMİK FAALİYETLERİ

(10) Edirne İlinde Arazi Kullanımı ve Ziraî Faaliyetler 191–218
Doç. Dr. Aylin YAMAN KOCADAĞLI/ *İstanbul Üniversitesi*

(11) Edirne İlinin Sanayi Faaliyetleri 219–234
Prof. Dr. Mesut DOĞAN/ *İstanbul Üniversitesi*
İrem OLĞAÇ / *İstanbul Üniversitesi*

(12) Edirne İlinin Ulaşım Özellikleri 235–264
Araş. Gör. Merve ZAYIM / *İstanbul Üniversitesi*

(13) Edirne İlinin Turizm Coğrafyası 265–288
Öğrt. Gör. Gülsen ERGİNAL/ *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi*

BÖLÜM 04 EDİRNE İLİNİN KÜLTÜREL FAALİYETLERİ VE COĞRAFİ İŞARETLERİ

(14) Seyyahların Kaleminden Edirne 289–312
Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN / *İstanbul Üniversitesi*
Araş. Gör. Faruk SARIUSTA / *Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi*

(15) Edirne İlinin Kültürel Faaliyetleri ve Coğrafi İşaretleri 313–336
Araş. Gör. Meryem DOĞRUER / *İstanbul Üniversitesi*

BÖLÜM 9

EDİRNE ŞEHRİ

Prof. Dr. Mehmet BAYARTAN[1]

[1] *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Öğretim Üyesi, bayartan@istanbul.edu.tr.*

GİRİŞ:

Şehirler, üzerinde yaşayan toplumların kültürel özellikleriyle varlıklarını sürdürürler. Bu nedenle şehirler; toplum, zaman ve mekân dengesinin yaratmış olduğu algı üzerinden değerlendirilir. Mekân aynı olsa da zaman zaman değişen toplum ve dolayısıyle kültür, o mekânın değerlerini belirleyen temel ölçütlerdendir. Bu nedenle şehirlerin gelişimini, değişimini ve değerlerinin azalıp artmasıyla ilgili hususları zaman içinde ve her dönemi kendi içinde taşıdığı kültürel değerleriyle izlemek gerekir. Kuruluşundan itibaren üzerinde yaşayan toplumların izlerini taşıyarak gelişen ve değişen Edirne şehrinin ele alındığı bu bölüm, coğrafi bir perspektifle hazırlanmıştır.

Bir dönem Trakların hakimiyetinde olan Trakya ve dolayısıyle Edirne, Trakların bir kolu olarak bilinen Odrisler tarafından bir köy yerleşmesi olarak kurulmuş ve gelişmiştir. Odryslerin kurmuş oldukları yerleşme bugünkü Edirne'nin yakınlarında bulunmaktaydı. Bu nedenle Traklar Edirne'de bir şehir tesis etmemiş, fakat bölgesel düzeyde etkili olacak bir kültürel varlığa sahip olmuşlardır. Sırasıyla Persler ve daha sonra Makedonlar tarafından ele geçirilen bölgenin dahilinde kalan şehrin esas nüvesini oluşturan ve bir şehir hüviyetine erişmesinde etkili olan gelişme Roma devrinde yaşanmıştır. Roma döneminde bir garnizon şehri olarak kullanılan şehir, refah dönemini yaşamıştır. Daha sonra Roma'nın ikiye bölünmesiyle de Doğu Roma sınırları içinde kalmış ve Osmanlı hakimiyetine kadar önemli bir gelişim göstermemiştir. Osmanlı idaresinde büyük bir değer kazanan şehir, gelişerek büyümüş ve önemli hale gelmiştir. Osmanlıların son dönemlerinde zaman zaman el değiştirmiş ve savaşlara sahne olmuş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruşundan yaklaşık 1 yıl önce yeniden Türk hakimiyetine girmiştir.

Edirne şehri, günümüzde Marmara bölgesinin Trakya bölümünde ve Edirne ili sınırları içerisinde yer almaktadır. Edirne ili dahilindeki şehirler içinde özel bir yeri olan şehir, merkez ilçenin, aynı zamanda Edirne ilinin idari merkezi olma özelliğini haizdir. Ayrıca bulunduğu konumu nedeniyle çeşitli özel fonksiyonlara sahip olması yanında Balkanlar ve Anadolu arasında adeta bir bağlantı noktası niteliği taşıyan değerli bir geçiş alanıdır.

Edirne Şehrinin Konum Özellikleri:

Balkan yarımadasının güneydoğusunda, Meriç ırmağına ait kollardan Tunca ve Arda nehirlerinin Meriç'e katıldığı sahada gelişmiş olan Edirne şehri, Trakya üzerinde, Türkiye'nin kuzeybatı sınırında yer alan Edirne ilinin idari merkezidir. Edirne şehri, Balkanlar'dan Anadolu'ya yahut Anadolu'dan Balkanlar'a geçişin bir düğüm noktası olarak değerlendirilebilecek bir yerde bulunmaktadır. İnsanlık tarihinin birçok döneminde çeşitli büyüklüklerdeki nüfus topluluklarının bir geçiş alanı olduğundan her türlü göçe sahne olduğu gibi, aynı zamanda sosyal, ekonomik, kültürel etkileşimin gerçekleştiği bir alanda yer almasından dolayı, birçok defa istilaya da sahne olmuştur.

Edirne şehrinin kuruluş ve gelişiminde etkili olan doğal çevre özellikleri:

Şehrin kuruluş ve gelişiminde bazı hususlar dikkat çekmektedir. Doğal çevre özellikleri açısından değerlendirildiğinde Edirne en başta insanların dinamik hareketlerini gerçekleştirebileceği bir yol güzergahı üzerinde yer alması birinci derecede önemli bir husustur. Bununla birlikte yukarıda da bahsettiğimiz yer seçimiyle ilgili hususları dikkate aldığımızda şehrin her ne kadar birçok çalışmada köprü görevi gören bir misyonu olduğuna dair saptamaların bulunması söz konusu olsa da şehir için bir yerleşme ve daimî ikamet alanı olması nedeniyle burada bulunmanın ayrıca bir değer teşkil ettiğini söylemek gerek. Nitekim Edirne, Roma ve özellikle de Osmanlı

döneminde bu açıdan değerlendirilmelidir. Bu nedenle Edirne sadece insanların gelip geçtiği bir yer olmasından ziyade özellikle şehir kültürü açısından önemli bir değere sahiptir.

Günümüzde Edirne şehrinin ilk nüvesini oluşturan ve şehrin kurulduğu alan, Meriç nehrinin önemli kollarından biri olan Tunca nehrinin Meriç nehriyle birleşmesinden hemen önce batıya doğru yapmış olduğu dışbükey kavisin iç kısmının güneybatısıdır (Şekil 1). Şehrin konumu üzerinden doğal çevre faktörleri değerlendirildiğinde ise, öncelikle Meriç nehri ile nehrin kolları olan Arda ve Tunca nehirlerinin birleştiği çevrede gelişmiş olması dikkat çekicidir. Bilindiği üzere nehirler, şehirlerin kuruluş ve gelişimleri açısından önemli bir doğal faktör olarak nehirlerin etkisi çeşitli şekillerde gerçekleşir. Devamlı nehirlerin kenarlarında kurulmuş olan şehirler için en önemli sorun, taşkınlardan korunma ve nehrin karşı tarafına geçiştir. Bu açıdan doğal şartların üstesinden gelebilecek beşerî tesislerin kurulmasıyla sorunların bertaraf edilebilmesi sözkonusudur. Şehrin kurulmuş olduğu mevkide geçişleri sağlayabilmek adına köprü kurmak büyük önem arz ediyor. Bununla birlikte köprü kurmaya elverişli olmayan alanlarda nehirler yerleşmeler için cazip değildir (Göney, 2017: 51). Roma döneminde Edirne'nin gelişmiş olduğu alan bu açıdan değerlendirilmesi gereken bir hususdur. Bu noktada Edirne hem verimli toprakların bulunduğu hem suyun bolca bulunduğu, aynı zamanda savunma açısından oldukça önemli bir alan üzerinde gelişmiştir.

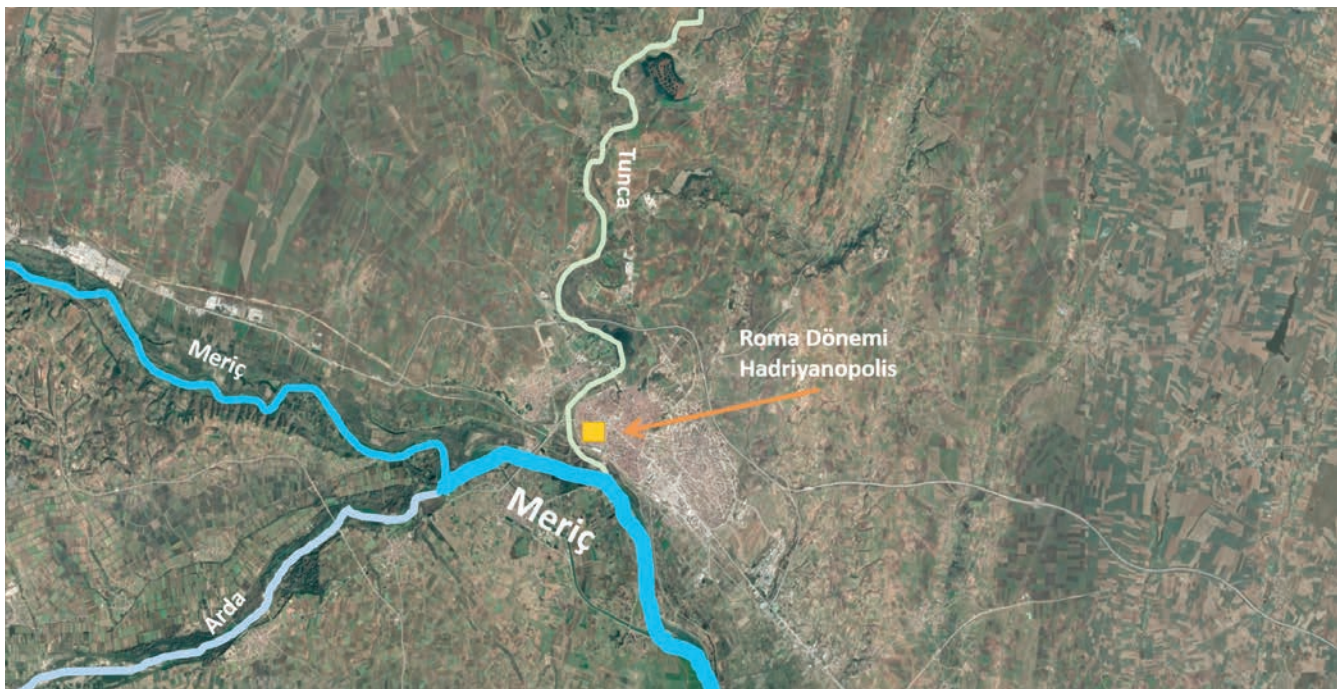
Edirne şehrini önemli kılan ve gelişmesini sağlayan doğal faktörler içinde Avrupa'yı Asya'ya bağlayan önemli yol güzergahlarının gelişmesine zemin hazırlayan topoğrafik ve flüviyal özelliklerdir (Darkot, 1993: 2). Balkan yarımadasının dağlık yapısı içinde doğal bir yol özelliğiyle geçişi kolaylaştıran vadilerdir. Bunun yansıra şehrin bulunduğu alanda bir kavis yaparak uzanan Tunca nehri, bu alanı kuzeybatı ve güney yönünden adeta geniş bir hendek şeklinde çevrelemektedir. Bu durum daha ilk kurulduğu dönemlerden itibaren şehrin savunmasında önemli bir etken olan bir fizikî özellik olarak görülmektedir. Toprak özellikleri açısından değerlendirildiğinde yerleşme tarihi boyunca bereketli ve verimli ziraat alanlarının gelişmesinde ve tercih edilmesinde önemli bir yere sahip olan şehir ve yakın çevresi, bu açıdan da bir katma değeri haizdir. Şehir halkının başta beslenme olmak üzere çeşitli ihtiyaçlarını temin ettiği tarımsal faaliyetlerin su ve toprak özellikleri yanında iklim ve hava şartlarının da dikkat çekici bir öneme sahip olduğunu söylemek gerek. Ayrıca doğal bitki örtüsü, özellikle yerleşik halkın ormanlar başta olmak üzere istifade ettiği doğal özellikler arasında ayrı bir yeri vardır. Bahsedilen bu hususlar ve değişik ölçeklerde etkili olan çeşitli doğal şartlar, Edirne şehrine ve çevresine ait alanın şekillenmesinde, gelişmesinde ve hatta kısmen kimlik kazanmasında değerli katkıları olmuştur. Netice itibariyle Edirne şehrinin kuruluş ve gelişiminde; birçok şehir yerleşmesinde olduğu gibi, yerleşme şekli ve düzeninin yapısında, nüfusun dağılış özelliklerinde ve hatta toplumsal yaşam biçimlerine çeşitli ölçülerde etki etmiş jeolojik, jeomorfolojik, klimatolojik, hidrolojik, pedolojik ve botanik özellikleri açısından değerlendirilebilecek birçok doğal özelliğin araştırılmasına imkân tanımaktadır.

Zaman ve Mekân: Edirne Şehri

a) Yerleşmenin Kuruluş Yeri ve Tarihi:

Edirne şehrinin nüvesini yani şehrin çekirdeğini oluşturan esas alan neresidir? Sorusunun birkaç cevabı olacaktır. Zira şehrin zaman içinde farklı yoğunluklu kullanım alanlarına sahip olduğunu görmek mümkündür. Bu konuda en iyi fikri veren husus, yerleşmede tarihsel süreç içinde kültürel farklılıkların yaratmış olduğu ve şehrin kullanım alanlarını ifade eden mekanlardır. Bu neden-

Şekil 1: Hadrianopolis'in konumu

(Google Earth üzerinden düzenlenmiştir.)

le Edirne şehrinin yerleşme tarihine bakıldığında şehrin ortaya çıkış ve gelişimini sağlayan ve ana yerleşme yeri olarak belirlenen alan, esas nüve olmakla birlikte şehrin dönemsel özelliklerinin farklı merkezlerle ifade edilebildiğini görmek mümkündür.

Şehrin bulunduğu yer yani konum, şehrin kimliğini izah etmede son derece önemlidir. Konum, şehrin hayatiyetinde büyük bir etkisi olan ve şehre kimlik kazandıran ve ona değerler yükleyen bir unsurdur (Bayartan, 2020: 629). Edirne için tarihöncesi ilk yerleşme alanı olarak ifade edilen alan, sayın Kansu'nun belirttiği ve bugün Edirne şehrinin yaklaşık 3-4 km. kuzeybatı alanında Sarayakpınar yolu üzerinde bulunan Edirne Eski Askeri Hastanesine ait bir duvar kalıntısının bulunduğu civarda Çardakaltı mevkiinde yer alan ve milattan 3-4 bin yıl öncesine ait neolitik sonu maden devri başlangıcı olarak değerlendirilmektedir (Kansu, 1993: 14).

Edirne tarihinde önemli bir yere sahip olan Traklar döneminde, M.Ö. V. yüzyılda Trakya'da büyük bir siyasî organizasyon haline gelen Odrisler, Trakya'nın büyük bir kısmını hakimiyetleri altına almışlardır. Odrisler, Tunca nehri ile Karadeniz arasındaki alana sahip olup topraklarını güneyde Ergene vadisine, kuzeyde Balkanlara kadar genişletmişlerdir. Odrislerin kurmuş oldukları yerleşmeler

Şekil 2: Trakya Eyaleti

Kaynak: *Gustav Droysen (1838 — 1908) - Allgemeiner historischer Handatlas in 96 Karten mit erläuterndem Text Bielefeld, Velhagen & Klasing 1886, S. 16.)*

içinde Odrissiye adıyla anılan yerleşme, Edirne'ye atfedilen yerleşmedir (Mansel, 1938:26-27). M.Ö. 513'ten itibaren Trakya'nın Pers hükümdarı Daryus tarafından işgal edilmesiyle Odrislerin hakimiyeti altında olan birçok yerleşme gibi Odrissiye de Pers hakimiyetine girmiştir. Perslerin buradaki hakimiyetinin zayıflamasından sonra yeniden Odrislerin hakimiyeti altına alınmıştır. Fakat kısa bir süre sonra Makedon Kralı II. Filip tarafından M.Ö. 359'da ele geçirilmiştir. Büyük İskender zamanında yine Makedon krallığına bağlı olan bu alanda, Odrislerin zaman zaman yeniden egemen olma girişimleri olmuş fakat önemli bir sonuç alınamamıştır (Peremeci, 1939: 7). Hellenistik çağın önemli ismi Büyük İskender'in getirmiş olduğu en önemli değişiklik, şehir devletleri birliği yerine geniş sahalara egemenlik kuran imparatorluklar döneminin başlamasıdır (Göney, 2017: 25). M.Ö. 3. yüzyılda zaman zaman el değiştiren yerleşme, Galatlar ve Keltler tarafından da istila edilmiştir. Nihayet yerleşmenin ortaya çıkışından iti-

baren meydana gelen en önemli gelişme Romalılar devrinde Roma İmparatoru Hadrianus'la gerçekleşmiştir.

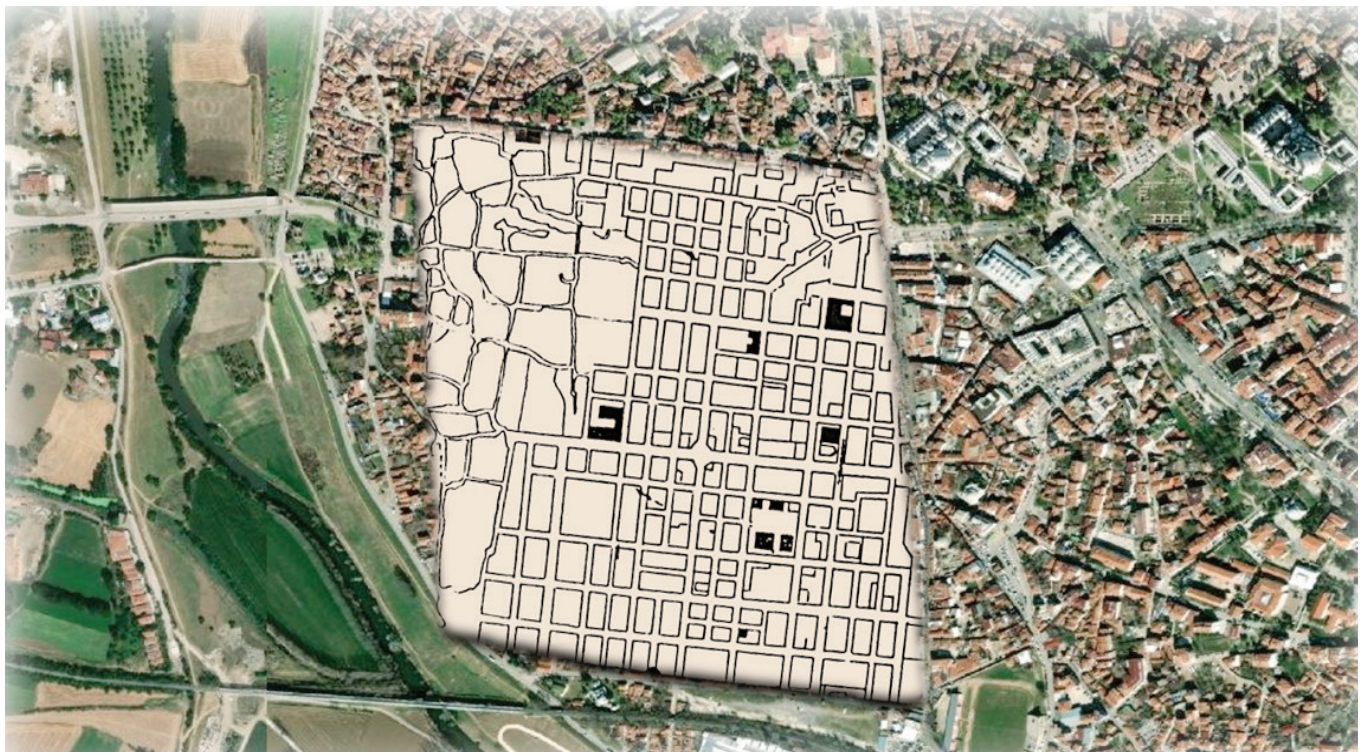
Roma yönetim tarzının önemli bir özelliği olan eyalet sistemi içinde şehirler, imparatorluğu simgeleyen önemli bir değere sahip olmuşlardır. Roma İmparatoru Hadrianus'un adıyla anılacak kadar öneme sahip olan yerleşme artık bir şehir olma özelliğini kazanmıştır. Bu nedenle Edirne tarihinde şehirleşme adına meydana gelen önemli gelişmelerin, M.S. 123 yılından itibaren gerçekleştiği söylenebilir. Roma devrinde imparatorun Trakya'yı ziyareti sırasında mevkii özellikleriyle dikkat çeken Orestia, gelişmeye en müsait yerleşmeler içinde yerini almıştır (Mansel, 1978: 22-23) (Şekil 2).

Edirne'nin şehirleşmesine ait en önemli gelişme Imparator Hadrianus'un bu alanda yapmış olduğu ziyaretler sonucu başlamıştır. Orestia adıyla anılan yerleşmenin gelişmeye ve savunmaya müsait, stratejik bir mevkide olduğunu düşünen imparator, buraya Hadrianopolis adını vererek gelişme sürecini başlatmıştır. Böylece şehir hüviyetini kazanmış olan yerleşme, daha o tarihlerden itibaren bir yönetim merkezi olarak gelişmeye ve önem kazanmaya devam etmiştir. Yamuk dörtgen bir planda inşa edilmiş olan Hadrianopolis, surlarla çevrilerek bir castrum haline getirilmiştir. Bilindiği üzere Romalıların egemenlik sahasını genişlettiği ilk dönemlerde, şehirlerde savunma büyük bir önem kazanmıştır. Roma imparatorluğun genişlemesinde önemli ve stratejik açıdan bir değere sahip olan askeri yerleşmeler yer almaktadır. Özellikle sınır boylarında garnizon şehri misyonuna sahip olan bu yerleşmeler "Castrum" veya "Castra" adıyla anılmakta (Göney, 2017: 26-27) ve latincede kale anlamına gelmektedir (Şekil: 3). Hadrianopolis'in Konstantinopolis'e olan yakınlığı ve Batı'yla olan bağlantısı nedeniyle bu dönemlerde dikkat çekici bir şekilde önemi artarak devam etmiştir.

Edirne'de yapılan arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen paralar, basıldığı tarihler içinde; şehrin tarihsel geçmişini önemli ölçüde aydınlatan ve her dönemin değerlerini ayrı ayrı ortaya koyan ekonomik, sosyal, kültürel, mimari, idari ve askeri durum hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çeşitli zamanlarda çeşitli nedenlerle basılan sikkeler sayesinde Edirne'nin M.Ö. V. yüzyıldan M.S. 20. yüzyıla kadar devam eden bir yerleşme sürecinin olduğu bilinmektedir. Yine şehrin yerleşme tarihinde garnizon şehri olması, önemli bir geçiş alanında yer alması ve buna bağlı olarak ticaretin gelişmesine katkı sağlayan önemli yolların üzerinde bulunması, Edirne'nin önemli bir konumda olduğunun ayrıca bir göstergesi olmuştur (Özdizbay, 2014:248). Bunun yanısıra şehirde yer alan ve dönemin imgesel değeri olarak nitelendirilen mimari unsurlar yine bu paralar sayesinde öğrenilebilmektedir. Kale, sur, çeşme, mabet gibi mimari unsurlar günümüze ulaşmasa da büyük oranda varlıklarını ve şehir içindeki fonksiyonlarını var oldukları dönemlerde sürdürmüşlerdir.

Şehrin en önemli mimari unsuru şehri koruyan ve şehri çevreleyen surlardır. Hadrianopolis'i çevreleyen surlar, şehrin savunmasında önemli bir yere sahiptir. Şehrin giriş ve çıkışlarını kontrol eden ve aynı zamanda gerçekleşmesi muhtemel olan saldırıların da izlenebildiği gözlem ve savunma görevlerini üstlenen kuleler yer almaktaydı. Hadrianopolis de dönemin özelliklerine uygun olarak şehir surlarının her bir köşesine bir kule inşa edilmek suretiyle şehrin savunması hayli güçlendirilmiştir. Bu silindirik kulelerin içinde günümüze kadar kalmayı başarmış olan ve bir dönem saat kulesi olarak anılan Makedonya kulesidir (Şekil 4-5). Günümüzde şehrin tarihi imgelerinden biri olan bu kule, şehrin geçmişine ait bilgi taşıyan bir mekânsal ünitedir.

Şekil 3: Ordugah (Castrum) Hadrianopolis

(Google Earth üzerinden düzenlenmiştir.)

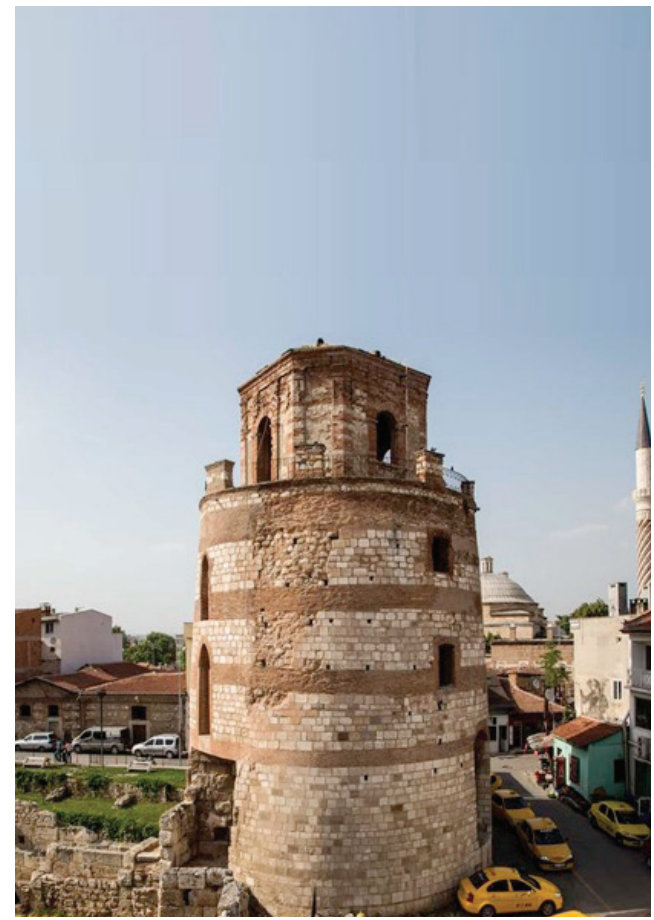
Edirne, Roma imparatorluğuna tâbi olduğu dönemlerde çok çeşitli fonksiyon alanlarına sahip, bayındır bir şehir niteliği kazanmıştır. Roma imparatorluğunun M.S. 395'te Doğu ve Batı Roma olarak ikiye ayrılmasından sonra şehir, bu dönemlerde de çok fazla istilaya ve savaşa sahne olmuştur (Peremeci, 1939:9). Daha sonra Bizans olarak adlandırılacak olan Doğu Roma sınırları dahilinde kalan Edirne, yine bir castrum olarak hayatiyetine devam etmişse de özellikle Doğu Roma imparatorluğu tarihi boyunca Balkan tarafından gelen tehlikelerin sürekli olarak tehdidi altında kalmıştır. IV. yüzyıldan itibaren Edirne'nin de içinde olduğu Trakya Hun, Slav, Bulgar akınlarının dışında Peçeneklerin gerçekleştirdiği akınlar ile Haçlı Seferleri sırasında gelişen Latin istilalarını da yaşamıştır. Bu dönemde kale işlevini yerine getireme konusunda zayıf kaldığından koruyuculuğu olamamış, yıkım ve esareti engelleyememiştir (Eyice, 1993: 41). Edirne dışarıdan gelen akınlarla karşı karşıya kalırken aynı zamanda Bizans'ta yaşanan iç karışıklıkların yarattığı sorunlara da maruz kalmaktaydı (Eyice, 1993: 49). Tüm bu sorunlar, Edirne'nin gelişmesini de önemli ölçüde olumsuz etkilemiştir.

Şekil 4: Roma döneminden kalan Makedonya Kulesi (Saat Kulesinin yıkılmadan önceki hali).

Kaynak: *Salt Araştırma, Ülgen Ailesi Arşivi*

Şekil 5: Roma döneminden kalan Makedonya Kulesi.

Kaynak: *Edirne Valiliği*

Bizans döneminde şehrin imarına dair gerçekleştirilen faaliyetlerle ilgili olarak şu hususları izah etmek mümkündür. Doğu Roma döneminin başlamasıyla birlikte şehirde, mevcut surlar ve bu surların dört bir yanında yine daha önce inşa edilmiş kuleler kullanılmıştır. Surlar ve kuleler burçlarla kuvvetlendirilmiş ve savunma görevini ifa etmesi sağlanmış ayrıca çeşitli mimari unsurlar inşa edilmiştir. Bunlar içinde Ayasofya Kilisesi dönemin önemli ibadet mekanları arasında yer alan bir mimari unsurdur. Kilise, Edirne'nin fethedilmesiyle I. Murad Hüdavendigar tarafından cami haline getirilmesi emredilmiştir. II. Murad döneminde ise, cami olarak kullanılan bu mekânın yanına bir medrese inşa edilerek yeni bir fonksiyon kazandırılmıştır (Eyice, 1991: 218) (Şekil 6).

Şekil 6: Edirne Ayasofya Camii'nin yıkılmadan önceki hali (Semavi Eyice Arşivi)

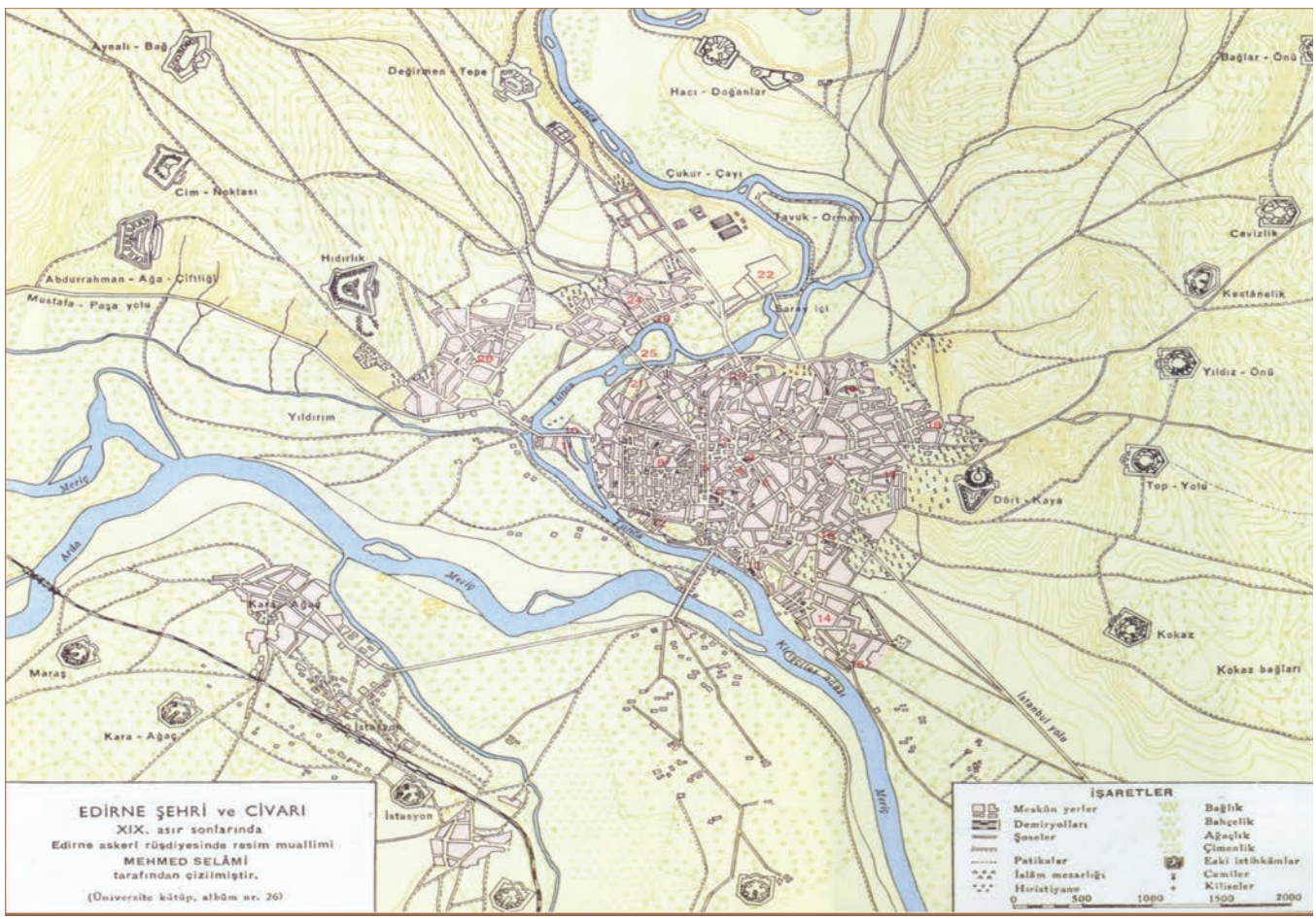

***Kaynak**: TDV İslam Ansiklopedisi.*

Osmanlı dönemiyle birlikte önemli bir değişim yaşayan şehir, harap bir şekilde küçük bir yerleşme iken kısa bir süre içinde gelişmiş ve büyümüştür. Böylece büyük oranda Roma ve Bizans dönemlerinde kale içinde yer almaktayken artık kalenin dışına yayılmıştır. Bu büyüme bir dizi önemli değerlerle anılacak ve Edirne, Osmanlı devrinin üç başkentinden biri olarak tarihe geçecektir. Edirne şehri Osmanlı mimarisinin tezyin ettiği başta camiler olmak üzere; saray, köprü, han, hamam, hastane ve çok çeşitli imaretlerle Osmanlı kültürüne has bir gelişme ve büyüme gerçekleşmiştir (Aslanapa, 1993: 223) (Şekil 7).

I. Murad zamanında fethedilen şehir için Osmanlı döneminin başladığı tarihtir. Bu dönemde Hadrianopolis

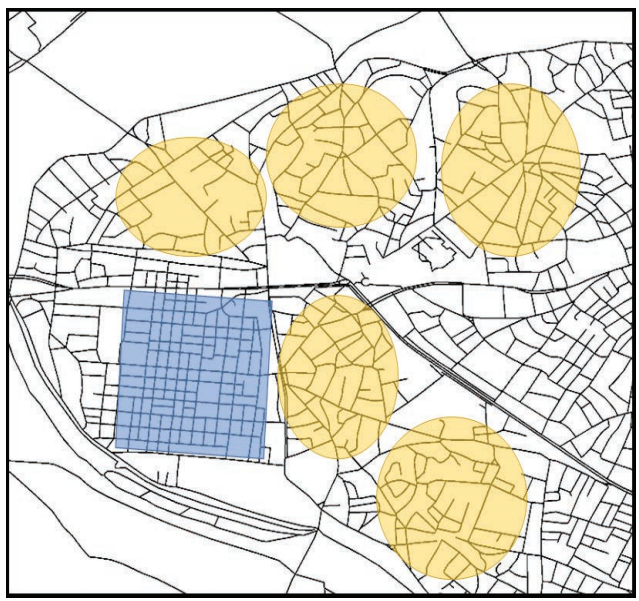
Şekil 7: XIX. Yüzyıl Edirne Şehri *(Edirne Askeri Rüştiyesi Muallimi Mehmet Selami tarafından çizilmiştir).*

***Kaynak**: MEB İslam Ansiklopedisi.*

adı Peremeci'nin aktardığına göre "Edrine" olarak değiştirilmiştir. Bu ad 18. yüzyıla kadar bu şekilde kalmış bu tarihten sonra "Edirne" olarak telaffuz edilmiştir. (Peremeci, 1939: 12). Şehir artık çok farklı bir kültürel değer yüklenmiştir. Şüphesiz bu değer zamanla şehrin daha da üst seviyelere taşınmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı döneminde, yukarıda da ifade edildiği gibi şehir artık sur dışına çıkma ve büyüme dönemindedir. Hemen şunu da ifade etmek gerekir ki, Osmanlı dönemiyle başlayan şehirsel büyüme, çeşitli kademelerle ve özellikler dahilinde gerçekleşmiştir. Osmanlı şehirlerinin karakteristik özelliği olan merkezden çevreye ışınsal bir formda geliş-

Şekil 8: Edirne'de Osmanlı öncesi yerleşim düzeni ve Osmanlı döneminde şehrin yerleşim düzeni

(Çizim: M. Kahraman)

Şekil 9: Edirne şehrinin simgesi Selimiye Cami

(M. Bayartan Arşivi)

me, Edirne'de de aynı şekilde gerçekleşmiştir. Genellikle şehrin merkezini oluşturan camii ve/veya çarşıdan itibaren gelişen cadde ve sokak sistemi çevreye doğru birbirleriyle bağlantılı ana caddeler ve bu caddelerden etrafa doğru gelişen dar, dolambaçlı ve çıkmaz sokaklar yer almakta idi. Edirne şehrinde bu gelişimin izlerini bugün de görmek mümkündür (Şekil 8).

Şehrin Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi sırasında (1361) *(Edirne'nin Osmanlılar tarafından ne zaman ve ne şekilde fethedildiğiyle ilgili çeşitli görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Eyice, 1993, sf.61.; Emecen, F., 1998, :53)* esas yerleşme alanı olarak Tunca nehrinin iç bükey kısmında Hadrianopolis ve dış bükey kısmında ise Aina yerleşmeleri mevcuttu. Osmanlı dönemine kadar iki yerleşme, halkın bulunduğu yerleşim alanı olarak kullanılmakta idi (Uğur, 2014: 102). Şehrin kale dışındaki ilk yerleşme alanı Yıldırım Beyazıd, Mehmet Çelebi ve II. Murad dönemlerinde gelişen ve etrafı surla çevrili olan ilk sarayın yapıldığı yerdir. Bununla birlikte halkın yerleşme alanı olarak öncelikle şehrin batı yönünde Tunca Nehri karşı kıyısına geçerek Gazimihal, Yıldırım ve Beyazıt mahalleleri oluşturulmuştur. Şehrin gelişim süreci yine mahalle esasına göre gerçekleşmiştir.

İlk gelişme 1395 tarihinde eski sarayın inşasıyla başlamıştır. Böylece kalenin dışına doğu-kuzeydoğu ile batıya doğru, nehrin dış kısmına doğru gelişme başlamış ve süreç

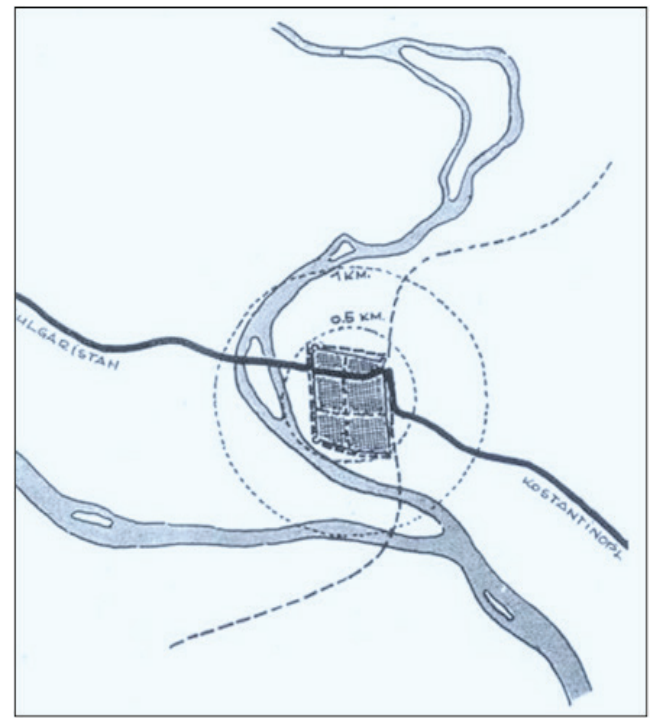
içinde nehrin içbükey kısmında gelişerek zamanla gelişimini Tunca nehrinin iç bükey kavisini adeta dolduracak şekilde büyümüştür. Bunun yansıra nehrin karşı tarafında da yani batı yönünde de çeşitli zamanlarda gelişme olmuştur.

Son derece önemli bir mevkide bulunan şehrin sürekli akınlara maruz kalması, savaşlara sahne olması gibi nedenlerden dolayı Roma ve Bizans dönemlerinde kale içinde kısıtlı bir mekânda kalmıştır. Böylece Roma ve Bizans dönemlerinde yerleşmenin gelişmesi veya büyümesi sözkonusu olamamıştır. Bu açıdan Osmanlı döneminde nüfus artmış, şehir mamur ve bayındır hale gelmiş, gelişmiş ve büyümüştür. Özellikle II. Murad devrinde şehrin büyümesi ve fonksiyon kazanması bir hayli hızlanmıştır. Osmanlı şehir kültürünü simgeleyen mekânsal üniteler çeşitlenerek artmıştır (şekil 7 ve 9).

b) Şehrin Gelişimi:

Kültürlerin oluşum ve gelişimleriyle ortaya çıkan tarihsel birikimin, mekânsal özelliklerin ve bunların etki alanı içinde kalan insan ve insan faaliyetlerinin büyük bir önemi vardır. Bunlar, birbirinden ayrılmaz ve bir bütün olarak kültürel bağın kuvveti olarak düşünülmelidir. Her kültürel alanın ve değerin bu faktörlerle, varoluş ilke ve süreçlerini ortaya koymak mümkündür. Bu hususları ve etki değerlerini ortaya koymak adına zaman, mekân ve insan olarak belirlenmiş olan ve kültüre damgasını vuran unsurları izah ve idrak etmek gerekir. Zira bu unsurlar, kültürlerin oluşum ve gelişimlerinde büyük bir etkiye sahiptir (Bayartan, 2018: 294). Edirne, yerleşme tarihi boyunca doğuda Trakya'nın ve Batıda Balkanların oldukça stratejik bir merkezi olarak önemli bir misyon üstlenmiş bir şehirdir. Her döneme ait kültür değerlerinin işlendiği şehir, stratejik bir merkez olması yanında çeşitlenen fonksiyonlarıyla da dikkat çekmektedir. Roma imparatorluğunda bir ordugâh şehri (castrum), Bizans döneminde bir kale şehri, Osmanlı

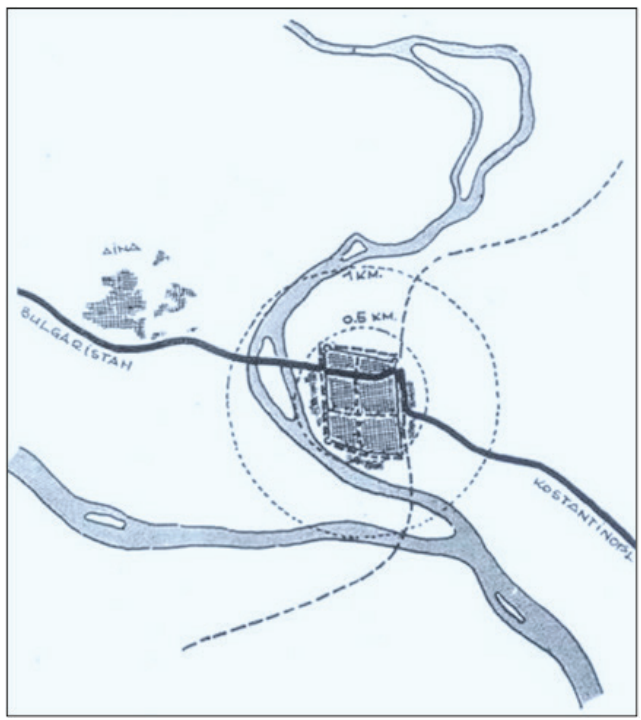
Şekil 10: II. Yüzyıl sonu Edirne Şehrinin konumu

(Kaynak: Özdeş, 1951).

döneminde Türk-İslam karakteristiği taşıyan bir Osmanlı şehri olarak dünya kültür mirasında yerini almıştır. Hadrianopolis adıyla Roma dönemine ait olan şehir, Tunca nehrinin taşkınlarından korunaklı bir alan üzerinde savunmaya elverişli bir yerde konumlanmıştır. II. yüzyıl sonunda şehir, mevcut topoğrafya üzerine gelişmiş kare planlı bir şekilde ordugâh fonksiyonuyla bulunduğu alanın çevresini koruyan önemli bir merkez olarak gelişmiştir. Şehrin hemen batısında yer alan Tunca nehrinin oluşturmuş olduğu menderesin iç bükey kısmında yer alan şehir, nehrin adeta koruması altında bulunmaktadır (Şekil 10).

Şekil 11: XIV. Yüzyılda Edirne şehrinin konumu

(Kaynak: Özdeş, 1951).

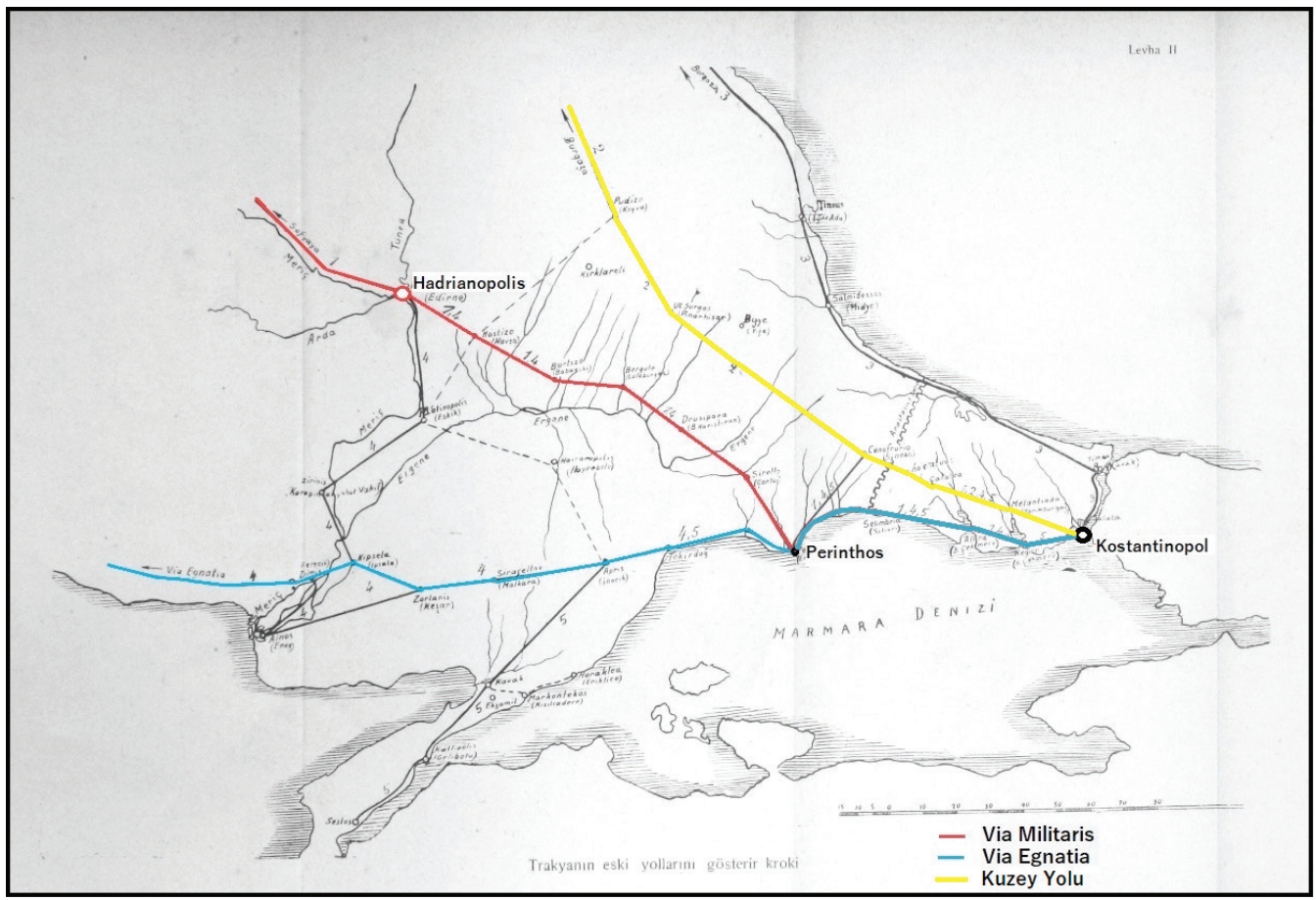
Şehri çevreleyen surların savunma amaçlı bir yeri olup aynı zamanda (batı-doğu yönlü önemli bir yol sisteminin geçiş güzergahında yer alması) şehirde geçişlerin kontrol edildiği bir misyon yüklenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Savunma ve kontrol fonksiyonu yanında yine bulunduğu alandan geçen yol, ticari açıdan da değerlendirilmesi gereken bir fonksiyona sahip olmasında etkili olmuştur. Şehir, savaşların neredeyse hiç eksik olmadığı Trakya'nın önemli bir ticaret merkezi konumunda idi (Şekil: 11). Nitekim özellikle imparator I. Konstantin'in Roma imparatorluğunun yeni başkenti olarak Konstantinopol'ü seçmesiyle Hadrianopolis'in değeri daha da artmıştır. Zira Hadrianopolis, dönemin Avrupa'sı ile İstanbul arasındaki önemli bir bağlantı merkezi olma misyonunu da yüklenmiştir.

Edirne XIV. yüzyıla kadar büyük oranda surlar dahilinde mevcudiyetine devam etmiştir. Şehir Adriyatik'ten başlayıp Kostantinopol adıyla anılan İstanbul'a kadar uzanan ve Roma için son derece önemli bir güzergaha sahip meşhur Via Egnatia yolunun kuzeyinden geçen ve yine önemli bir yol güzergahı olarak bilinen Via Militaris yolu (Şekil 12) üzerinde yer almakta idi. Via Militaris, Singidunum (Sırbistan-Belgrad) şehrinden başlar ve Kostantinopol'e kadar uzanır. Bu iki yol Trakya üzerinde birbirine çeşitli yerlerde bağlanabilmekte idi. Fakat her iki yolun birleşme noktası Herakleia Perinthos (Marmara Ereğlisi) olup oradan yine Via Egnatia olarak Konstantinopol'e ulaşmakta idi. Bu durumda Via Militarisin son durağı Herakleia Perintos olup Via Egnatia vasıtasıyla Konstantinopol'e bağlanmakta idi.

Bu yol, Hadrianopolis'e Bugün Gazi Mihal adıyla bilinen köprü (Şekil 13) vasıtasıyla geçiş yapmakta idi. Bu yolun etkisiyle kalenin dışına doğru gelişme meydana gelmiş ve şehir, nehrin batı tarafındaki alanda gelişmiştir.

Osmanlı döneminde ciddi bir değişim yaşanan şehirde, başlarda Hadrianopolis'in gelişmiş olduğu alan kullanılmış, fakat bir süre sonra bu alanın dışına çıkarak ve büyüyerek gelişmeye başlamıştır. İlk gelişim Hadrianopolis'in batısında Tunca nehrine yaklaşarak kıyı boyuna gelişme göstermiş. Daha sonra ise nehrin karşı yakasına doğru uygun alanlarda gelişmiştir. Bu gelişme nehrin karşı kıyısıyla birlikte Via Militaris'e yakın bir şekilde olmuştur. Şehir içinde yol sisteminin gelişmesine paralel olarak gelişim, Hadrianopolis'in doğu, kuzey, kuzeydoğu ve güneydoğu yönlerine doğru yeni mahallelerle devam etmiştir. Şüphe-

Şekil 12: Trakya üzerindeki eski yollar

(Mansel, 1938'den düzenlenerek).

siz bu gelişme, Edirne'nin Osmanlı Devleti'nin başkenti olarak seçilmesiyle anlamlanmıştır. Osmanlı devletinin başkenti olmasından itibaren şehir, yoğun bir imar faaliyetine sahne olmuştur. Padişah II. Murad döneminin şehrin gelişmesinde önemli bir yeri vardır. Edirne'nin Osmanlı döneminde gelişmesinde ikinci önemli kırılma, Kostantinopol'ün yani İstanbul'un fethedilmesiyle başlayan süreçtir. İstanbul'un Osmanlı'nın başkenti olarak seçilmesiyle Edirne başkent olma özelliğini kaybetmiştir. Bu durum Edirne'nin değerini kısmen etkilemiş olsa da sürecin devamında; Osmanlılara ait Balkanlar ve Avrupa siyaseti konusunda değeri hiçbir zaman azalmamış bila-

Şekil 13: Gazi Mihal Köprüsü

(M. Bayartan Arşivi)

Şekil 14: XV. Yüzyılda Edirne Şehrinin konumu

(Kaynak: Özdeş, 1951).

kis artmıştır. Böylece 1453 tarihine kadar Osmanlı devletinin merkezi iken yine devletin ikinci merkezi olarak uzun bir dönem Balkanlardaki fütühatın hareket üssü olarak görev yapmıştır. Bu durum Edirne'nin Osmanlı idari teşkilatında önemli bir yerine sahip olduğunun açık bir göstergesidir (Şekil 6). Bunun yanısıra yine İstanbul'un fethiyle Edirne ve İstanbul arasında kalan topraklarda daha önce yoğun bir şekilde cereyan etmiş savaş ve karmaşanın yerini bir sükûn devrine bırakmasıyla bu topraklardaki yerleşmelerin Türk-İslam unsurlarıyla donatılması takip etmiştir. Balkanlar ve İstanbul arasında önemli bir kontak görevi üstlenmesi, Edirne'nin şehirsel gelişiminde önemli bir katkı sağlamıştır (Şekil 14).

Nüfus dinamiği ve ticari hareketlilik, Edirne'nin gelişmesini sağlayan önemli faktörler olmuştur. Şehir gelişmesini sürdürürken meydana gelen afetler Edirne ve çevresini bu süreçte ciddi manada etkilemiştir. Nitekim tarihin birçok döneminde yaşanan salgın hastalıklar, Meriç ve Tunca nehir taşmaları ve sık sık meydana gelen yangınlar, şehirde önemli kayıplara sebebiyet vermiştir. Fakat bunlar içinde en fazla etkili olan ve şehrin geli-

Şekil 15: XVII. Yüzyılda Edirne şehrinin konumu

(Kaynak: Özdeş, 1951).

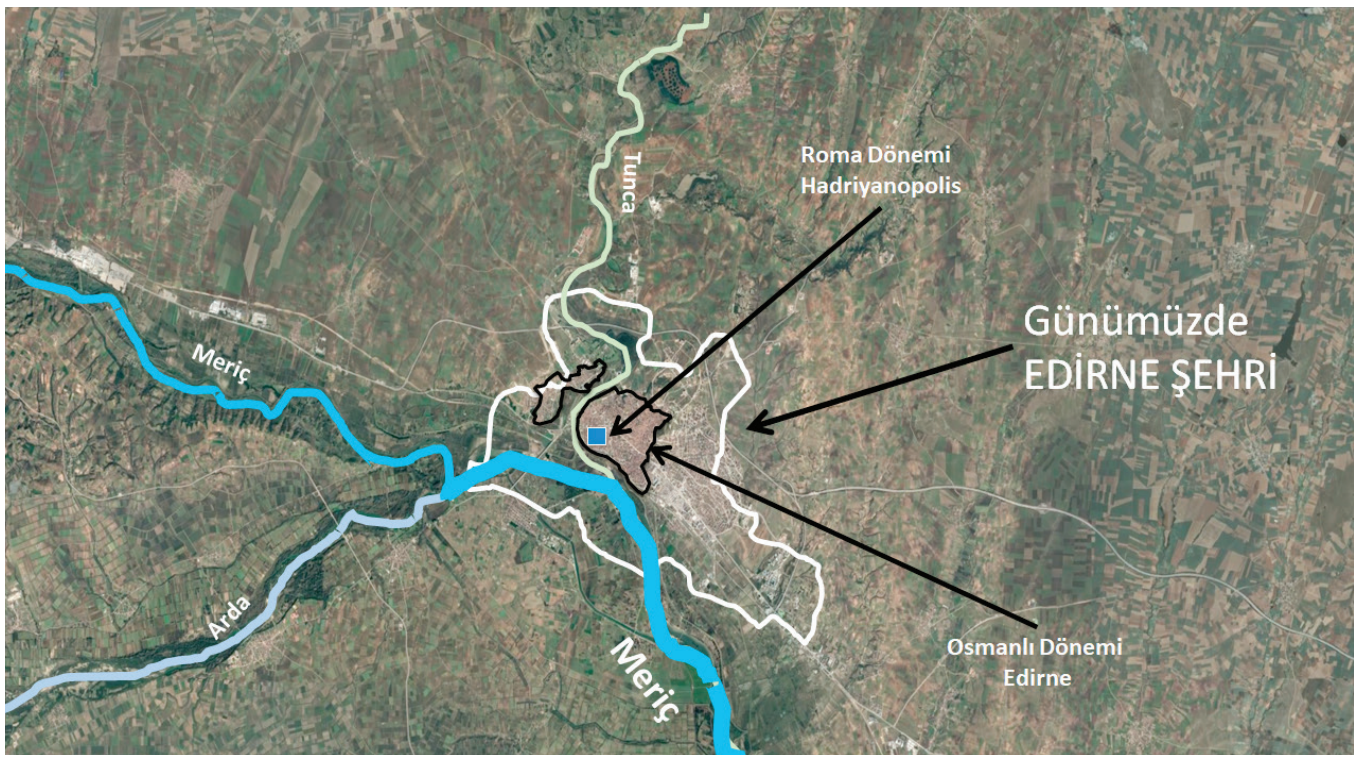
şiminde kimi zaman yeniden inşasına sebebiyet veren depremlerdir. 1509'da meydana gelen ve *küçük kıyamet* adıyla anılan deprem, Bolu'dan Selanik civarına kadar oldukça geniş çaplı, büyük bir hasara neden olmuştur.

Edirne şehri, XVII. yüzyılda sınırları hayli genişlemiş, fonksiyon çeşitliliğiyle, ulaşım ağlarının gelişmesi ve nüfusun artışı dikkat çekicidir. Edirne, başkent olmanın avantajlarıyla donatılmış olup siyasî ve askeri bir önem atfedilmesinin yanında mimari, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan da gittikçe gelişen ve zenginleşen bir yoğunluğun yaşandığı bir şehir olmuştur. Edirne'nin bu dönemde, Saray-ı Cedit'in çevresi ile Tunca ve Meriç nehirlerinin uygun alanları, devletin çeşitli kademelerindeki devlet adamları tarafından tercih edilmiştir. Bunun yansıra halkın yoğun kullandığı mesire ve sayfiye alanları dikkat çekicidir. Zira Padişah I. Ahmed ve sonraki zamanlarda neredeyse tüm padişahlar, Edirne'de zaman geçirmişlerdir. Dimetoka'dan Filibe'ye kadar olan alanlar üzerinde gerçekleştirilen av faaliyetleri nedeniyle imar faaliyetleri yoğunluk kazanmıştır (Gökbilgin, 1978: 112) (Şekil 15).

XVIII. yüzyıl Edirne için gerileme dönemi olmuştur. Şehir, bir dönem ordunun uğrak merkezi olmuşsa da gelişimi durmuştur. Şehir, 1745 yılında 60 kadar mahallenin tamamen tahrip olmasına sebep veren büyük yangın ile bundan tam 6 yıl sonra 1751'de vuku bulan depremle, yangının yaraları sarılamadan yeniden sarsılmıştır. XIX yüzyılda meydana gelen savaşlar ve siyasî olaylar ve özellikle Rus, Bulgar ve en son Yunan işgaliyle büyük yara almış, harap olmuştur. 1922'de işgalden kurtulan Edirne, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması'yla da Türkiye Cumhuriyeti'nin bir sınır şehri olmuştur (Gökbilgin, 1994: 427).

Cumhuriyet tarihi içerisinde Edirne'nin gelişimi, daha önce yaşanan ve çoğu yıkımla sonuçlanan olaylardan sonra bir toparlanma dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu nedenle 1970 yılına kadar şehrin gelişiminde önemli bir değişim bulunmamaktadır. Fakat Türkiye'de planlı dönemle birlikte Edirne'de başlayan süreç II. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) çerçevesinde ele alınmış ve kalkınmada öncelikli iller arasında yer almıştır. Bu çerçevede kalkınmada sanayi öncelikli gelişme, bölgesel ve kentsel gelişim ile kent ve kentleşme konularında çeşitli geliştirmeler gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde İstanbul yönlü olacak şekilde doğuya doğru bir gelişim söz konu-

Şekil 16: Edirne'de şehirsel gelişim ve şehrin çeşitli dönemlerde sınırları

(Google Earth Üzerinden düzenlenmiştir.)

sudur. Cumhuriyet devriyle birlikte gelişim sürecinin kırılma noktasını teşkil eden bu dönem Edirne'nin yeniden canlanmasına, güç kazanmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır (Şekil 16).

Edirne Şehrinin Fonksiyonları:

Bir şehrin devamlılığını sürdürmesinde, gelişmesinde ve çevresiyle sürekli iletişim halinde bulunmasında önemli bir yeri olan, şehirde ve çevresinde bulunan kaynakların doğru bir şekilde kullanılmasını sağlayan, işlevler ve faaliyetler bütünü şeklinde tanımlanan fonksiyonlar, şehirlerin çevrelerine göre merkez özelliğini vermektedir. Fonksiyon özellikleri, şehirlerin tanımlanmasında ve diğer şehirlerden ayırt edilmesinde kullanılan önemli bir faktördür ve fonksiyon çeşitliliği arttıkça şehirlerin önemi ve değeri de artmış demektir. Şehir fonksiyonları, genel ve özel fonksiyonlar olarak iki sınıfta incelenmektedir.

Bir şehrin bulunduğu konumu ve şartları itibariyle genel fonksiyonlar arasında ön plana çıkan hizmetler, şehrin özel fonksiyonları olarak nitelendirilirler. Bu fonksiyonlar, o şehre ait ve o şehri tanımlayan bir özellik taşır ve bu

özellik şehrin bu fonksiyon ile gelişmesini ve tanınmasını sağlar. Özel fonksiyonun gelişmeye başladığı tarihten itibaren şehirdeki diğer fonksiyonların işleyişi de bu fonksiyona uyum sağlayacak şekilde gelişir. Ayrıca özel fonksiyona bağlı olarak yeni gelişen fonksiyonlardan da bahsetmek mümkündür. Sınır şehirlerinin zaman içinde değişim yaşamaları ve dönemsel özellikleri de barındırması söz konusudur. Örneğin savaşların yoğun bir şekilde yaşandığı dönemlerde sınır şehirleri, savunma durumu nedeniyle askerî açıdan güçlü olmaları söz konusudur (Bayartan, 2008: 38). Günümüzde 24 mahalleye sahip olan şehrin, fonksiyonel bakımından öne çıkan en önemli özelliği bir özel fonksiyon olarak nitelendirilebilecek bir fonksiyona sahip olmasıdır. olmasıdır. Edirne'nin özel bir fonksiyonu olan sınır şehri olma özelliği, şehre çeşitli açılardan değerlendirilebilecek olumlu ve olumsuz durumların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir (Bu kitap içinde bkz. E. Kazel-M.Bayartan "Türkiye'nin Siyasî Sınırları ve Uluslararası Sınır Değeri Açısından Edirne'nin Önemi").

Edirne şehri, fonksiyonel sınıflandırma açısından çeşitli hususiyetler barındırmaktadır. Ayrı bir çalışma konusu olabilecek bu konu hem zaman hem de mekânsal açıdan değerlendirilmesi gereken farklı bir çalışmayı gerektirir. Bununla birlikte bu bölümde günümüzde Edirne şehrinin fonksiyonlarıyla ilgili genel bilgi verilmesi düşünmüştür.

1- İdari Fonksiyonlar:

İdari fonksiyonlar acısından Edirne, hem il merkezi hem de ilçe merkezi olmak üzere idari açıdan bir hizmet çeşitliliğine sahiptir. Bunun yansıra 24 mahalleye sahip olup her bir mahalle bir yönetim birimini teşkil etmekte aynı zamanda Edirne şehrini de oluşturmaktadır. Günümüzde Edirne şehrinin mahalle adları şu şekildedir; I. Murat mahallesi, Abdurrahman mahallesi, Babademirtaş mahallesi, Barutluk mahallesi, Çavuşbey mahallesi, Dilaverbey mahallesi, Fatih mahallesi, İstasyon mahallesi, Karaağaç mahallesi, Koca Sinan mahallesi, Medrese Ali Bey mahallesi, Menzilahir mahallesi, Meydan mahallesi mahallesi, Mithat Paşa mahallesi, Nişancıpaşa mahallesi, Sabuni mahallesi, Sarıçapaşa mahallesi, Şükrüpaşa mahallesi, Talatpaşa mahallesi, Umurbey mahallesi, Yancıkçı Şahin mahallesi, Yeniimaret mahallesi, Yıldırım Beyazıt mahallesi ve Yıldırım Hacı Sarraf mahallesi. Edirne şehrinin mahalleleri, çeşitli büyüklüklerde olup her biri kendi içinde fonksiyonel özellikler taşıyan mahallelerdir. Bunlar içinde idari açıdan ayrı bir yere sahip olan mahalleler; il yönetiminin bulunduğu Çavuşbaşı mahallesi ve Belediye idaresinin yer aldığı Babademirtaş mahalleleridir.

2- Ekonomik Fonksiyonlar:

a) Sanayi Hizmetleri: Tarıma dayalı gelişen sanayi faaliyetleri genellikle gıda sanayiinde hizmet vermektedir. Çeşitli ürünlerin işlendiği sanayi tesisleri, şehrin çeşitli mahallelerinde yer almaktadır. Bunlar içinde öne çıkan iki mahalle, küçük sanayi faaliyetlerinin yer aldığı I. Küçük Sanayi Sitesi, İstasyon mahallesi ile Ticaret ve Sanayi Odası'nın bulunduğu I. Murat mahallesidir.

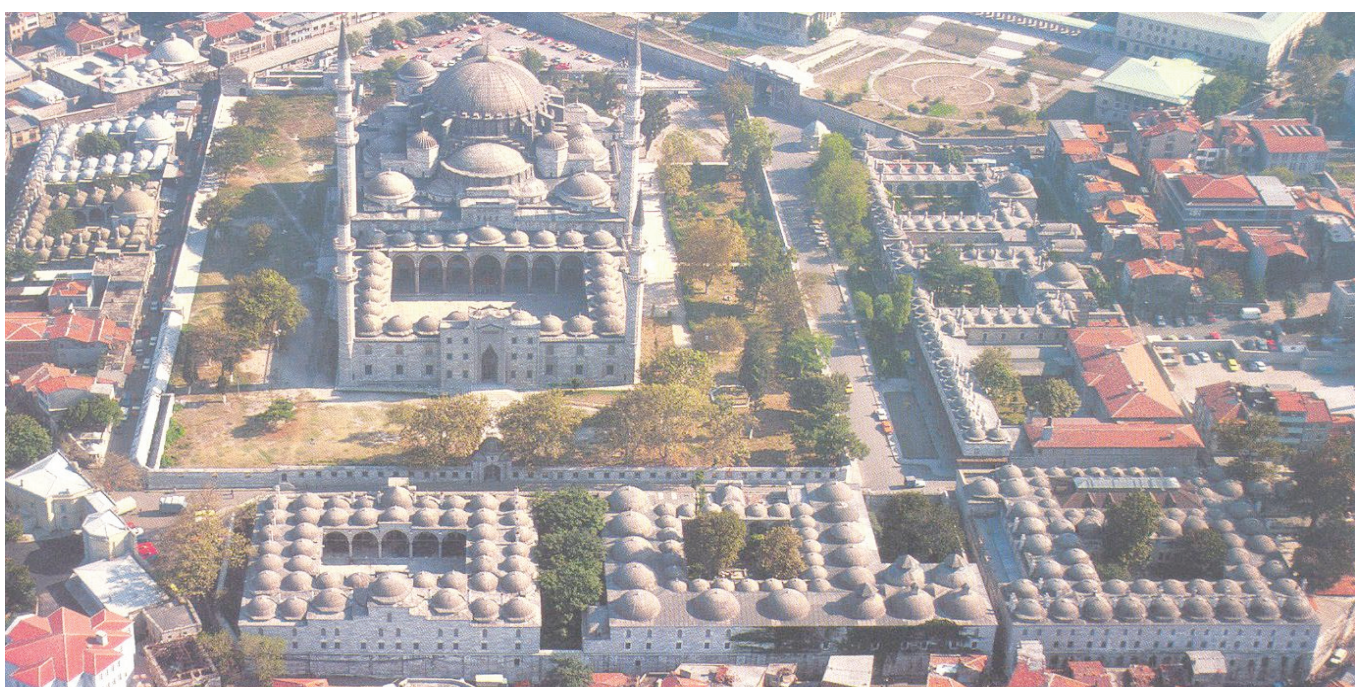
b) Ticaret Hizmetleri: Edirne, geçmişten beri bir ticaret merkezi olma özelliği taşımış olup günümüzde de önemli transit ticaretin yer aldığı şehirlerden biridir. Şehrin çeşitli alanlarında gelişme gösteren ticaret faaliyetleri içinde, ticari dinamizmin en yoğun yaşandığı mahalle, Sabuni mahallesidir. Mahallenin meydanı olarak bilinen Tahmis meydanı yoğunluğun ve canlılığın en fazla bulunduğu alandır. Tarihi ticaret hizmet alanlarının şehirde ayrı bir önemi vardır. Edirne şehrinde geçmişte olduğu gibi günümüzde de faaliyetlerine devam eden dört adet tarihi çarşı bulunmaktadır. Bunlar; Alipaşa Çarşısı, Bedesten, Selimiye Arastası ve Dar-ül Eytam Çarşısıdır.

Fotoğraf 1: Edirne Selimiye Camisi ve Mimar Sinan Heykeli

(M. Bayartan Arşivi, 2022).

Fotoğraf 2: Edirne Selimiye Camii ve Külliyesi

Kaynak: *Edirne Belediye Belediyesi.*

c) *Ulaşım Hizmetleri:* Türkiye'nin kuzeybatı sınır alanlarından birini teşkil eden Edirne önemli bir transit ulaşım güzergahı üzerinde yer almaktadır. Uluslararası karayolu yanında demiryolunun da varlığı şehrin ulaşım açısından güçlü bir görünüme sahip olmasını sağlamıştır. Ayrıca şehrin önemli sınır kapılarına sahip olması, bu önemi daha da arttırmaktadır. Kapıkule, Bulgaristan'a ve Pazarkule Yunanistan'a geçişin sağlanabildiği Türkiye'nin önemli sınır kapılarındandır. Ayrıca şehirde şehiriçi ve şehirlerarası ulaşım ve taşımacılık hizmetleri bulunmaktadır. Ulaşım hizmetleri açısından değerli bir özelliğe sahip olan bir diğer husus ise şehrin bulunduğu konuma bağlı olarak gelişen ve Tunca ile Meriç nehrinin iki kıyısına geçişi sağlayan tarihi ve yeni inşa edilmiş köprülerdir.

3- Kültürel ve Sosyal Fonksiyonlar:

Kültürel ve sosyal fonksiyonlar, birçok şehirde olduğu gibi Edirne şehrinde de şehir yaşamının ve dinamizminin izlenebilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Kültürel ve sosyal fonksiyonlar açısından değerlendirilebilecek çok çeşitli hizmetlerin yer aldığı Edirne şehrinde, özel bir yere sahip olan ve şehrin önemini arttıran hizmetler içinde eğitim hizmetlerinin ayrı bir yeri vardır. Çeşitli kademelere ait birçok eğitim hizmetlerinin yer aldığı şehirde, bu kademeler içinde en fazla öne çıkan yüksek öğretim hizmetidir. 1982 yılında kurulan Trakya Üniversitesi eğitim hizmetlerinin en üst katmanında yer almaktadır (Fotoğraf 3). Turizm hizmetleri açısından da önemli bir yere sahip olan Edirne, rekreatif faaliyetler açısından tercih edilen turistik alanlardan biridir. Özellikle tarihi açıdan önemli öğelere sahip olduğundan, turistik açıdan değerlendirilmesi gereken şehirlerden biri olarak nitelendirilmektedir. Bunlar içinde en fazla öne çıkan "Selimiye Külliyesi" ve "Tarihi Kırkpınar Yağlı Güreşleri"dir. Turizm hizmetleri açısından önemli bir yere sahip olan bu iki öğeden biri olan Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali, 2010 yılında UNESCO Somut Olmayan Dünya Mirası listesine alınmış, Selimiye Camii ve Külliyesi ise, 2011 yılında UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde yer almıştır (Şekil 17 ve 18).

Fotoğraf 3: Trakya Üniversitesi

Kaynak: *Trakya Üniversitesi.*

Şekil 17: Selimiye Camii ve Külliyesi UNESCO Belgesi

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
World Heritage Convention

CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE

The World Heritage Committee has inscribed

Selimiye Mosque Complex at Edirne

on the World Heritage List

Inscription on this List confirms the outstanding universal value of a cultural or natural property which requires protection for the benefit of all humanity

DATE OF INSCRIPTION 25 June 2011

DIRECTOR-GENERAL OF UNESCO

Kaynak: *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu.*

Şekil 18: Kırkpınar Yağlı Güreş Festivali UNESCO Belgesi

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
Intangible Cultural Heritage

Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage

The Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage has inscribed

Kırkpınar oil wrestling festival

on the Representative List of the Intangible Cultural Heritage of Humanity upon the proposal of Turkey

Inscription on this List contributes to ensuring better visibility of the intangible cultural heritage and awareness of its significance, and to encouraging dialogue which respects cultural diversity

Date of inscription 16 November 2010

Director-General of UNESCO

Kaynak: *UNESCO Türkiye Milli Komisyonu*

SONUÇ:

Edirne şehri ilk kurulduğu dönemden itibaren önemi sürekli artmış ve gelişmiştir. Tarih boyunca bulunduğu konumu şehre büyük bir değer katmıştır. Her dönemin kültürel özelliklerini taşıyan şehir, halkın sahip olduğu kültüre hizmet vermiştir. Her döneme ait kültür değerlerinin işlendiği şehir, stratejik bir merkez olması yanında çeşitlenen fonksiyonlarıyla da dikkat çekmektedir. Roma imparatorluğunda bir ordugâh şehri (castrum), Bizans döneminde bir kale şehri, Osmanlı döneminde imparatorluğun yönetildiği merkez olma özelliğini kazandıran başkent özelliği, Edirne'nin önemini ortaya koyan önemli bir hususlardır. Bu dönemde Edirne, Türk-İslam karakteristiği taşıyan bir Osmanlı şehri olarak dünya kültür mirasında yerini almıştır. Cumhuriyet devriyle şehir, bir toparlanma sürecinden sonra fonksiyonel çeşitliliğe sahip olmuş ve hızla gelişme kaydetmiştir. Sahip olduğu fonksiyonlar içinde bir sınır şehri olması Edirne'ye özel bir statü kazandırmıştır. Bunun yansıra yükseköğretim açısından değerlendirildiğinde önemli bir katma değer sağlayan Trakya Üniversitesi de yine fonksiyon özellikleri açısından öne çıkmaktadır. Böylece Edirne; tarihi, doğası ve kültürel özellikleriyle Türkiye'nin önemli şehirleri arasında yerini korumaktadır. Son olarak böylesine değerli olan bir şehrin hızlı büyümesinin kontrol altında tutulması ve planlama çerçevesinde hareket edilmesi gerekmektedir. Böylece şehrin korunarak sahip olduğu değerlerin tahrip olmaması ve kayba uğramaması sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA:

Aru, Kemal Ahmet, 1998, Türk kenti, Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, İstanbul.

Aslanapa, Oktay, 1993, "Edirne'de Türk Mimarisinin Gelişmesi", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK Yayını, sf.223-232, Ankara.

Bayartan, Mehmet, 2008, "Şehir Fonksiyonları Açısından Kütahya Çiniciliği", İstanbul Üniversitesi Coğrafya Dergisi, Sayı: 17, sf.37-45, İstanbul.

Bayartan, Mehmet, 2018, "Türkiye Turizminin Tarihi ve Mimari Kaynakları", Türkiye Turizm Coğrafyası (Ed. Ö.S. Doğan-E. Duran), sf.293-316, İstanbul.

Bayartan, Mehmet, 2020, "Beykoz Şehri", Beykoz 2020 Sempozyumu Tebliğler Kitabı, Beykoz Belediyesi Yayınları, sf. 627-641, İstanbul.

Darkot, Besim, 1993, "Edirne: Coğrafi Giriş", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK Yayını, sf.1-12, Ankara.

Emecen, Feridun, 1998, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", Edirne: Serhattaki Payitaht (Ed. E.S İşli-S. Koz), Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, sf. İstanbul.

Eyice, Semavi, 1991, "Ayasofya Camii", Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, Cilt:4, sf. 218, İstanbul.

Eyice, Semavi, 1993, "Bizans Devrinde Edirne ve Bu Devre Ait Eserler", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK Yayını, sf.39-76, Ankara.

Gökbilgin, M. Tayyip, 1952, XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livası, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul.

Gökbilgin, M. Tayyip, 1978, "Edirne", İslam Ansiklopedisi, Cilt: IV, M.E.B., sf. 107-127, İstanbul.

Gökbilgin, M. Tayyip, 1994, "Edirne", TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 10, sf.425-431, İstanbul.

Göney, Süha, 2017, Şehir Coğrafyası II, Beta Yayınları, İstanbul.

Göney, Süha, 2019, Şehir Coğrafyası I, Beta Yayınları, İstanbul.

Gravürlerle Türkiye IV, 2002, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara.

Güveloğlu, Ali, 2013, "Trakya'da İlk Kentleşme Süreci ve Hadrianopolis (Edirne) Örneği", Doğu Kitabevi Yayınları, ss.29-39, İstanbul.

H. S. Selen, 1993, "Yazma Cihannüma'ya Göre Edirne Şehri", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK Yayını, sf.303-309, Ankara.

Kansu, Şevket Aziz, 1993, "Edirne'nin Tarihöncesine Ait Araştırmalar", Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı, TTK Yayını, sf.13-21, Ankara.

Karakuyu, Mehmet-Sarıusta, Faruk, 2011, "Evliya Çelebi'ye Göre 17. Yüzyılda Edirne'nin Şehir Coğrafyası ve Kültürel Hayat", Marmara Coğrafya Dergisi, Sayı:24, sf.124-149, İstanbul.

Mansel, Arif Müfit, 1938, Trakyanın Kültür ve Tarihi, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından No: 5, İstanbul.

Marcellinus, Ammianus, 1911, The Roman History of Ammianus Marcellinus (Translated By C.D. Yonge, M.A.), London.

Özdeş, Gündüz, 1951, Edirne İmar Planına Hazırlık Etüdü, İstanbul Matbaacılık, İstanbul.

Özdizbay, Aliye Erol, 2014, "Edirne (Hadrianopolis) Kalesi Zindanaltı Kazılarında Bulunan Sikkeler", Birinci Uluslararası Anadolu Para Tarihi ve Numizmatik Kongresi, 25-28 Şubat 2013 Bildiri Kitabı (Ed. Kayhan Dörtlük, Oğuz Tekin, Remziye Boyraz Seyhan), Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, sf.245-280, Antalya.

Peremeci, Osman Nuri, 1939, Edirne Tarihi, Edirne ve Yöresi Eski Eserleri Sevenler Kurumu Yayınlarından No: 6, İstanbul.

Uğur, Yunus, 2014, "The Historical Interaction of the City With Its Mahalles: Ottoman Edirne in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Centuries (Şehrin Mahalle ile Tarihsel Etkileşimi: Onyedinci Yüzyıl Sonu ve Onsekizinci Yüzyıl Başlarında Osmanlı Edirnesi)", Basılmamış Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Edirne Selimiye Camii Külliyesi Yönetim Planı (2011-2015), Edirne Beyediye Başkanlığı, Edirne.